

שמעתא למיקתא

האם מותר להשתתף במופעי "אחיזת עיניים"

א. איסור אחיזת עיניים. ב. מדאו' או מדרבנן. ג. כשידוע שעושה תחבולות. ד. איסור לפני עור (לצופים). ה. איסור מסייע ידי עוברי עברה (לצופים).

א. איסור אחיזת עיניים
מבואר בסנהדרין (סה:) הוזהרנו מה"ת שלא לאחוז עיניים דכתיב (קדושים פ"ט פס' כו) "לא תעוננו". ופירש הרמב"ם (ל"ת לב) דכוונת התורה על העושה ע"י קלות התנועה ביד עד שיתדמה לאנשים שיעשה עיניים אין אמיתות להם דכתיב (שם) "לא תעוננו", והוא עם זה גונב דעת הבריות וההפסד המגיע מזה גדול מאד, כי ציור העיניים הנמנעים תכלית המניעה אצל הסכלים והנשים והקטנים רע מאד ויפסידו שכלם וישיבם להאמין הנמנע, ע"כ.

ומבואר מדברי הרמב"ם דאיסור זה הוא בעושה כן ע"י קלות התנועה וגרמת דמיון לעיני הרואים אף שעושה כן "ללא כשפים". וכן מבואר בחינוך (מצוה רט) שכתב דאיסור זה הוא ע"י קלות הדין וגבורת מהירותה עד שידמה לבני אדם שיעשה המתחבל עיניו כן פלא, כלומר "בדינים שהם חוץ מן הטבע", ע"כ. וכ"כ בדעת הרדב"י (סי' אף תרצה (סנהדרין). וכן מבואר ברש"י (סנהדרין סי' טו). וכ"כ הרשב"ץ (זר הקדוש ל"ת עה). וכן הרמ"ם (פ"ד אות ג) כתב בשם הרשב"ץ, דבין בדרך תחבולה, דבין בדרך תחבולה או בדרך כישוף עובר על הלאו זה. וכ"כ במהר"ם ש"ק (מצוה רט) ע"פ הרמב"ם. וכן משמע מהכל בו (ש' צד ד"ה ואסור לנפש). וע"י במאירי (סנהדרין סי' טו) ד"ה יש קצת, ואין מדבריו ראייה דבעינן כישוף דהרי כלשונו כתב נמי החינוך שם בסוף דבריו אע"פ שמוכח דס"ל דלא בעינן כישוף. וע"י ברי"ו (חלק אדם נתיב יז ח"ה ע"מ קנט טור ג), בטור (סי' קנט) ובלבוש (שם אות טו). וע"י עוד בסמוך.

ב. מדאו' או מדרבנן
והנה מצנינו סתירה בדברי הרמב"ם שהרי בהל' עכו"ם פ"א ה"ט כת' ה'האוחז את העיניים "לוקה". ומאידך בהל' ט"ו כת' דאם עשה כן לוקה "מכת מרדות" דלאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד הוא ואין לוקין עליו. אבל הרמב"ם (סי' קט) נקטו דפטור מן המלקות לדברי האומר לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, ע"כ. ונחלקו מהרש"ל (שו"ת הרמ"א סי' סז ד"ה ומה שכתב) והרמ"א (שם) אליבייהו, לפי מהרש"ל להיראים ודעימיה כל אחיזת עיניים הם ע"י כישוף דלא כהרמב"ם הנ"ל, אבל לפי הרמ"א גם הם מודים להרמב"ם, ע"י ש"ש.

וכבר עמד המחרי"ק (סוף שרש עו) בסתירת דברי הרמב"ם ויצא לחלק בין עושה מעשה תמהון, כגון שעושה כאלו ממת ומחיה, דבכה"ג לוקה דשפיר הוה לאו שיש בו מעשה משום שהתורה החמירה יותר עליו משום דע"י כן יטעו אחריו, דמטעם זה אסרה תורה דבר זה כמ"ש הרמב"ם (שם ה"ט), לבין כן עושה מעשה אשר לא עשהו כגון שנטע קישואין והוא לא נטען שאין בזה דברי תמהון אלא דברי שקר בזה לא החמירה תורה כ"כ ללקותו עליו שהרי אין לחוש כל כך לחטות העם אחריו, ע"כ.

אולם הכסף משה (שם ה"ט) דחה דבריו ונקט שאותו מעשה שראה לבני אדם שעושה לאו עשהו, מאחר שיש בו מעשה בדין היה ללקות עליו ב', א' משום מעונן וא' משום מכשף, דתרווייהו איתנהו ביה, אלא שנפטר ממלקות דמכשף מפני שהוא לאו שניתן לאזהרת מיתת ב"ד, ע"כ. וע"י מה שתייך מהרש"ל (בבאוריו לסי' לאוין ג' נ"א א), אלא שדבריו צ"ע וכבר הקשה עליו הב"ח המובא לקמן].

והב"ח (וי"ד סי' קטו אות ב) פירש דתרי גווני אחיזת עיניים נינהו: א' שלא נעשה ע"י כישוף אלא ע"י תחבולה דעליו הוא לוקה כיון דעביד מעשה. ב' ע"י כשפים והוא שמראה כאלו עשה מעשה ולא עושה כלום וע"י אינו לוקה דאין בזה מעשה כי רק אחז עיניהם, ע"כ. וכן נקט הש"ך (שם סי' ק"ז) וכתב שכן מבואר בשו"ת הרמ"א (שם). וע"י משי"כ עוד ה"ט"ז (שם סי' ק"ז).

נמצא דאיכא באחיזת עיניים משום לאו דאורייתא, אלא שלדעת המהרי"ק במעשה תמהון לוקים עליו, אבל מעשה שאין בו דברי תמהון אלא דברי שקר ליכא מלקות כמבואר לעיל. ולדעת הכסף משה בכל גווני לאו לוקים ע"י. ולדעת הב"ח אחיזת עיניים שלא על ידי כישוף לוקה עליו, אבל ע"י כישוף אינו לוקה עליה. וכל זה דלא מהרש"ל (שו"ת הרמ"א סי' סז ד"ה ומה שכתב) והרדב"י (שם) דס"ל דאחיזת עיניים היא דוקא "על ידי כשוף" [אלא דסיים הרדב"י שם דמ"מ באחיזת עיניים ע"י מהירות הידים יש משום איסור גניבת דעת, ע"י ש"ש. אלא דבזמנינו עושים מניין "קוסמויות" י"ל דליכא משום גניבת דעת, וכן מוכח מדברי החכ"א המובא לקמן דהתיר ע"י גוץ].

מעשה יע"ש שהבדחנים העושים מניין "קוסמויות" ע"י קלות התנועה, הקראים בזמנינו "קוסמים", ועוברים על איסור תורה. וכ"כ הכחמת אדם (ככל פט אות ה' הובא בפתי' שם סי' ק"ז) דמיה תראה שאותן הבדחנים שעושין קברים אלו בחתונות עוברים בלאו דאין, והמצווה לעשותו עובר משום "לפני עור", ולכן מי שבידו למחות צרף למחות, וכ"ש שאסור להסתכל ליראותם, אבל אם הוא גוי שעושה נ"ל דמותו לראות, ע"כ. וכ"כ בקשו"ע (ש"ס קטו אות ד). וע"י בשבט הלוי (ח"א סי' קכט אות א) דאסור להניח ליראות מעשה אחיזת עיניים, ואף אם עושים כן רק להראות הא"יך עושים כן, דמרגיליה עצמא לאחוז עיניים ולומדים לה, דהא לא שייך הסיוד דאתה לומד להורות בסנהדרין (לנ).]

אלא דשו"מ באג"מ (וי"ד ח"ד סי' ג) שתמנה על הבי"ח הנ"ל, דתמוה שיהיה שייך איסור למי שטבעו בקלות התנועה ביותר שיהיה מתנהג כפי קלות תנועה שלו, והא איתא בבוטא (ג). שהאחים שלחו לנפילי למצרים להביא שטר מכירה במהירותו המיוחדת. ועי"ש באג"מ דלמעשה היה משמטת בזה מפני כבוד האוסרין. מיהו לכאורה יש ליישב קושיות, דהא דאיכא איסור היינו דוקא שכונות העושה לאחוז עיני אנשים ע"י בדינים שנראים מעל הטבע, ולא שכונתו דכרכו.

ג. ידוע שעושה תחבולות

ומי"מ י"ל דאם ידוע ומפורסם לכפי הרואים שאינו עושה אלא "תחבולות" ולא מעשה כשפים וכדו' וכגון שמודיע בפירוש דמעשיו אינם אלא מעשי תחבולה, לא שייך בכה"ג טעם האיסור שהביא הרמב"ם בחלכות הנ"ל דע"י כן יטעו אחריו וכמ"ש מהרי"ק הנ"ל. וכן לא שייך דאם טעם שכת' בספר המצוות הנ"ל, ועי"ן. ואין בזה משום לא דרשינן טעמא דקרא כמבואר בגליון כ'. ואע"פ שמהחכ"א משמע דאע"פ שהדבר מפורסם שהבדחנים אינם עושים ע"י כישוף אסור, מ"מ י"ל דאם אומר להדיא לית לן בה, דבכה"ג אין לחוש לאלו שלא יודיעו או לבדן שכונותו באמת להטעות את הרואים.

שו"מ שכן דעת החזו"ן (תשובות ותהנות ח"א סי' תנה ס"ד"ה ואמנם) דאין בזה איסור כשידועים ומכריזים ע"י זהו זהו כישוף ממש רק "חכמות". ודעת הגריש"א זצ"ל (בבני ישעיהו ח"ב סי' עח) שאם הוא יסביר ג' או ד' תחבולות איך עושים אותם שרי. [וכדבריו הנ"ל כת' בתשובות והנהגות (ח"א סי' תנה ד"ה ולינא) אלא דסיים דחוששני שמא לא יקשיבו כשומר שאין זה כישוף, ולכן אין להתיר אלא שמתחלף פיתקא דאין זה כישוף ומי"מ אין ראוי להסתפק בזה, ע"כ. אולם יש לדחות כדיון דהאיסור הוא על "התחבולות" ולא על הרואים כמבואר לקמן ע"פ החכ"א הנ"ל, אחרי שגלה לפני רבים שלא עושה אלא "חכמות" אע"פ שיש מי שלא שמע י"ל דלית לן בה, ועי"ן. וע"י באג"מ (שם) דאם לא היה אפשר להשתמש הייתי מורה דבידוע ומפורסם שהוא דרך טבעי מותר].

ד. איסור לפני עור (לצופים)

מיהו אכתי יש לדון בנמצא במקום ש"הקוסם" אינו שומר תורה ומצוות (ר"ל), וע"י אינו מודיע לציבור שליכא במעשה ידיו משום כישוף, האם בכל אופן מותר להסתכל לראות הגנתו. והנה מדברי החכ"א הנ"ל מבואר ד"הקוסם" העושה שלא כדיון אסור לראות בהצגתו, אלא דטעם האיסור י"ל דהוא משום דמכשילים את "הקוסם" ועוברים על לפניו (או משום מסייע דחוקו ידי עוברי עברה, ע"י לקמן), אבל לולי זה רשאים לראות, וכמ"ש שם דאם הקוסם הוא עכו"ם ליכא איסור (וע"י בחינוך (שם) דהשואל מעונן "הקובע עונות" לומר שעה פלונית טובה וכו' עובר על לאו זה. ומי"מ משמע מדברי החכ"א דאם "הקוסם" עכו"ם מותר אף להזמין).

ולפי"ז י"ל דכ"י דוקא אם לולי שהן מסתכלים לא היה "הקוסם" מוסר הצגתו, אבל אם לולי שהם נמצאים לא היה נמנע אין בזה משום לפניו, דבכה"ג הוי כחד עבדא דנראה כמבואר בחפ"י חיים (פתיחה לאוין ד) ד"ה דנר' דכ"י אם אינו מהמתיישבים שם בשעת "התחלת" ההצגה דאל"כ י"ל דאיכא לפניו ע"י שבלעדי זה הוי מוסר הצגתו, ע"י הויט בלא"ח שם וצ"ע. אלא דשוב בזמנינו שהדבר מפורסם מאד שלא הוי דואי שיעשה שלא ע"י הלכה דיש לתלות שיעשו כדיון (וכגון שההצגה מאורגנת ע"י שתו"מ דיש לתלות שידועו לו שעכ"פ בסוף הצגה עליו לבאר שאינו עושה כשפים וכדו') הוי ספק לפניו דשרי, ע"י במ"ב (סי' שמו ס"ק ו) ובגליון נ"ג].

ה. איסור מסייע ידי עוברי עברה (לצופים)

אלא דאכתי אפשר דאיכא בכה"ג משום מסייע ידי עוברי עברה, שהוא איסור מדרבנן כמבואר במ"ב (סי' שמו עשה"צ אות ח). אמנם מ"מ אכתי יש לצדד בזה במקום צורך משום דיש בזה כמה צדדים להקל. ראשית דעת הסוברים דליכא משום איסור מסייע כלל נהובאו ברמ"א (וי"ד סי' קנ"ט ס"א) וכן באור לציון (ח"ב פמ"ג מה ג) צירף דעה זו. וכן יש לצרף דעת הש"ך (וי"ד סי' קנ"ט ס"ק ו) דליכא משום מסייע במומר או לעושה במזיד [וע"י בגליון ה' דדעת הגריש"א זצ"ל ועוד פוסקים דינים שתו"מ בזמנינו דינם כמומרין]. וכן יש לצרף לסיני דעת מהרש"ל (הרב"ב וסברת באג"מ ח"א דליכא איסור אלא באחיזת עיניים שיש בה כישוף, בפיט בזמנינו שהדבר מפורסם מאד שלא עושים ע"י כישוף. הדיום שכ"ח אפי' אצל הקטנים משחקים המלמדים חכמות אלו, וע"י לעיל בשם החזו"ן והאג"מ, ודו"ק. [והנה הטעם שכתבו ד"אפשר" דאיכא משום מסייע בכה"ג. היינו משום דלמעשה בני"ד אינו מושיט לו איסור, אלא שייך דמחוקו לעבור לאחיזת עיניו בזה דאיכא מסייעים לדבריו וכן משמע מהחכ"א הנ"ל. וע"י עוד בריטב"א (ע"ז ו: ד"ה ת"ל) ובאג"מ (ח"ב ח"ב סי' מ' ד"ה וכן שאף בדבור המחוק לעבור איסור איכא משום מסייע. אלא דבאמת בח"ח מותר ללכת דליכא בני"ד משום מסייע, ויש לדחות דרך כת' מה שאסור מדאו'. וע"י עוד באג"מ (ה"ה ע"ד סי' א) ד"ה אבל שהוכיח מהש"ך דמסייע הוא מדין תוכחה וליכא איסור באופן שא"א להפרישו, ולפי"ז בני"ד אם "הקוסם" לא ישמע לית לן בה. וכן מבואר במהרש"ם (ח"ב סי' ז' ד"ה ומי"ש עמי"ש בתשובה שדברי) אלא שבשם הציון (סי' שמו אות ח) לא משמע לן, ואכמ"ל].

ו. מסקנא דידינא

העולה לדינא, אסור לעשות מופעי אחיזת עיניים. ומי"מ אם ידוע לפני הרואים שאינו עושה אלא תחבולות ולא מעשה כשפים וכדו', כגון שמודיע להם בפירוש דמעשיו אינם אלא מעשי תחבולה, אין איסור. ואם הקוסם לא עשה כן, מ"מ מעיקר הדין אין איסור להסתכל במה שהוא עושה, אם בלאו הכי יש אחרים שמתחללים.

הנצרך לנקבו באמצע

פסד"ז מתי יברך אשר יצר

כת' המחבר (סי' נ"א ס"ד) דצריך ליהדר מלהפסיק בדברו ומתחיל ברוך שאמר עד סוף י"ח. וכתב הרמ"א דאפי' לצורך מצוה אין לדבר בין ברוך שאמר לישתבח. דאם סיים ברוך שאמר קודם שסיים החזן עונה אחריו אמן. וכתב שם המחבר (סי' נ"א ס"ד) דג"ל דאפי' באמצע ברוך שאמר מותר לענות אמן כיון שלא הוזהר ברכה זו בגמ'. וביאר המשנ"ב (שם סי' ק"ב) כוונתו דדוקא לענין אמן של ב"ב או של ישתבח כתב המחבר דאם סיים קודם שסיים החזן עונה אחריו אמן, אבל שאר אמנים מותר לענות אפי' באמצע ברכת ברוך שאמר או ישתבח (ודלא כפשיטת הפוס' המנסקת המני"א אף על ברכת של ישתבח ענה אמן באמצע הברכה (בהל' שם ר"ה א"א סי' טו). (אלא דמ"מ כתב המשנ"ב דאם עומד אחר תיבת ברוך אהא דמ"מ קודם שסיים מלך מולול בתשובתו, כתב הח"א דאסור לו לענות, ויבזה מקלקל לגמרי את הבית). ובס"ב כתב המחבר דבין המזמורים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם, ובאמצע המזמור שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד (אלא דלמטעם כתב המני"א (סי' נ"א ס"ד) דאם הדיום שאין הוא רגילין לשאול שלום בבתי"ס בעת התפילה הלילה לשאול לא להשיב לא לא הפרקים יק"ש ולא בפסד"ו. והובאו דבריו הלילה במשנ"ב (סי' נ"א ס"ד) ובה"ח (שם סי' ק"ב).

והנה בס"ב ז"ל ס"ג כתב המחבר דאין לברך על שטיפת ציצית בין פסד"ו לישתבח אלא בין הישתבח ליוצר. וכתב שם הגרע"א (בהגהותיו) שממיה דהלבוש דטעם הדבר הוא דטוב שיברך עליו בין ישתבח ליוצר מסיפיק בין המזמור לישתבח, דעלייהו קאי, וברכה אחרונה דיהוה. עכ"ל. וא"כ י"ל דדוקא בין המזמור לישתבח אין ראוי להפסיק, אבל מקודם הוה בפסד"ו ע"כ בין הפרקים מניח הטלית ומברך, כיון דאפי' בין הפרקים בק"ש ס"ל לפתח סי' ט"ו דמניח ומברך, ואף לרמ"א שם דאנו מברך מ"מ הנתנה מותר, וכן מ"כ בפסד"ו בין הפרקים. ומה שמשלשן הדי"מ כאן על דברי הכל בו וכל שלא הניח הטלית קודם ב"ש ימתיח עד אחר ישתבח ויניח הטלית ויברך. ואפשר לענין זה המיר יותר פסד"ו מברכת ק"ש כיון שיש תקנה בזה להמתין עד אחר ישתבח, ואף קפידא כ"כ לומר בפסד"ו בלא טלית, ומי"מ י"ל דגם לתפילין אף דהרמ"א פסק סי' ט"ו דבתפילין אפי' באמצע ברוך מ"מ י"ל בפסד"ו אפי' בין הפרקים אינו מניחם כיון דאפשר להמתין עד אחר ישתבח. וע"י לריג. ע"כ. ובאמצע י"ל והשתא וכו' באדם הנצרך לנקבו באמצע פסד"ו כיצד יתנה לענין ברכת אשר יצר, האם ינימא דימתין מלברך עד שישתבח ליוצר, או דימתין דעכ"פ דאין נכון להמתין מלברך אשר יצר עד אחר התפילה. ועוד דמצינו דנח' האחרונים ע"מ מתי אפשר לברך ברכת אשר יצר אחר עשיית צרכיו, דהמשנ"ב (סי' נ"א ס"ד) העלה כדעת הפוס' ועוד אחרונים שכתב לברך אשר יצר אחר זמן גידול מעשיות צרכיו, אולם הרמ"א (סי' נ"א ס"ד) הביא ד"ה דבני ברכת אשר יצר אפי' בפחות משעה אחת לא יוכל שוב לברך, ובחש"ל (סי' נ"א ס"ד) כתב דאם עבר יותר מחצי שעה שוב לא יברך ברכת אשר יצר, וכ"כ לריגא בבא"ח (ש"י פ' רצ"ב ס"ג), ולדבריהם אם ימתין עד אחר התפילה יפסיד לגמרי ברכת אשר יצר.

אולם אף א' נימא דאין להמתין מלברך אשר יצר עד אחר התפילה, אכתי יש לדון האם נימא דברך אשר יצר באמצע פסד"ו, או דעכ"פ ימתין עד בין ישתבח ליוצר. והנה לסברא הגניזה הנוכחת בגרע"א י"ל דימתין עד שסיים ברכת ישתבח ויברך בין ישתבח ליוצר, ולא יפסיק באמצע פסד"ו, כיון דאפשר להמתין עד אחר ישתבח. אולם לסברא קמייתא אכתי ל"ע בזה. והנה בח"א (כלל כ' ס"ג) כת' דאם צריך להניח תפילין, מותר להניחם ולברך עליהם בין פרק לפיך הדיין בין מזמור למזמור אבל לא באמצע מזמור. אבל הטלית, יתעסק ולא יברך עליו עד שסיים ישתבח ואז משיב בו ויברך. ואם שמע קול רעמים וברקים, מותר לברך אפי' באמצע מזמור, כיון שאם לא יברך תפילין לא יוכל לברך עוד. ומי"מ א"א הטל מים, לא יברך אשר יצר, דיכול לברך אחר התפילה, ואפשר דרמי טלית, וצ"ע (פי' מ"א). עכ"ל.

הודעה חשובה!

נתבקשנו ע"י רבים לשפר את עימוד הגליון ולהרחיבו מחמת רוב החומר שבו, אולם באובוננו אין בידינו אפשרות לעשות זאת מחמת התקציב הנצרך לכך. ואשר ע"כ מונים אנו לכל מי שבדיו לסייע לדבר, ולהיות שותף בזיכוי הרבים של הרבה לומדי תורה.

ברכת התורה - המערכת
טל' 02-571-3932

